

JIRÍ URBANEC

Ota Filip: 77 obrazů z ruského domu

Román o velké, ztroskotané lásce a vzniku abstraktního malířství (Barrister & Principal, Brno 2005)

Není tomu dávno, co se strhl mediální poprask kolem jména spisovatele Oty Filipa, od roku 1974 emigranta v západním Německu, kde žil nejprve v Mnichově a za posledních let v podalpském turistickém středisku Murnau. Proslulý autor, plně integrovaný v německý psaný literaturu, začínající v českém prostředí románem *Cesta ke hřbitovu* (1968), se v rozjitřené atmosféře nakonec pokusil vysvětlit situace, kdy podléhl tlaku tajné policie, svou knihou *Sedmý životopis* (2000).

Věština z Filipova díla se váže k jeho vlastním dosti dramatickým osudům, protože jako chlapec byl dán po 15. březnu 1939

do německé školy v Ostravě svým otcem, hledajícím lepší kariéru prostřednictvím změny národnosti. Někde je více autenticity, jinde spíše zastřený náznak v příbězích jiných, často fantastické působících postav – tušíme vlastní názor Filipův i ve slovech podivného hraběte Belcredose v románu *Kavárna Slavie* (1993): „Teď jsem však viděl, jak jsem vpleten do katovského kola času a jak mě to beze smyslu a bez cíle nekam unáší.“ Paradoxně právě ten konjunkturální čin otcův, přesazený hochy z českého kulturního prostředí do školy německé, umožnil Filipovi, do té doby českému spisovateli píšícímu česky, aby po roce 1974

dokonce úspěšně zakotvil i v prostředí literatury německé, ač se plně nesžil s tammním prostředím a za Němce se nepovažuje. Některé knihy spíše nejprve v němčině (paralela s Milanem Kundem, který už tvořil francouzsky!), což je případ i jeho poslední knihy *77 obrazů z ruského domu*. Do češtiny ji přepravili autor a Mojmir Jeřábek.

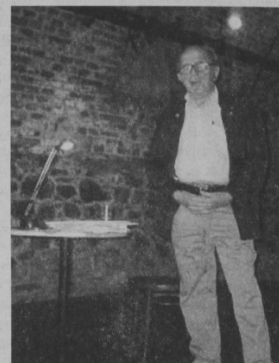
V Murnau žil po dobu šesti let, až do první světové války významný ruský malíř Vasilij Kandinskij, zakladatel moderní abstraktní malby, v domě výtvarnice Gabriely Münterové, a od těch dob je tento objekt nazýván „ruský dům“, kde je dnes muzeum obou umělců. Filip sice svému současnému domovu v Murnau věnoval i knihu *Sousedé a ti ostatní* (2003), ale je to spíše pamflet na poněkud nesnášenlivé prostředí, vyhraněný až do absurdna. Kniha *77 obrazů z ruského domu* se poněkud vymyká stylu a zaměření Filipova předcházejícího díla, není zde skryté nebo zjevné polemičnosti a nápadného chvatu. Při všeskré dynamičnosti vyprávění pozorujeme tu i výrazný příklon k poetizaci, k uměření jazykového sdělení, jež dovede zachytit chvíle prchavého okamžiku a zároveň protiklad psychické polarity obou výtvarných umělců. Filip zde vystupuje jako vypravěč, jako osoba žijící v Murnau, která nedovede jen bez zájmu přecházet kolem domu, kde před mnoha desítkami let se za neustálého střetu originálního výtvarníka a ženy, plně podléhající jeho sebevědomému naturelu, vyvíjel počátek

avantgardního umění dvacátého věku. Ovšem nejde o biografický román, i když se autor drží známých realit, je to spíše básnivý a velmi jemný pokus o vystižení toho, jak se rodil umělecký názor v prostředí, jež tajemného a nekonvenčního cizince nedovedlo pochopit. Autor nejen vypráví a konstruuje možné životní okamžiky Kandinského a Münterové na základě jejich obrazů, ale je i přímým účastníkem děje, po čtyři léta nejprve marně oslovuje výtvarníka, jež je přeludem a do níž se vlastně zamiloval, a pak jako přihlížející účastník některých událostí je přímo na scéně, kdy rozmlouvá s oběma a snaží se pochopit jejich osudovou přichylnost i vzájemnou nevráživost, způsobenou unikáním a zase navracením se Kandinského do Murnau.

Působivost nové Filipovy knihy spočívá i v simultánnosti časového pojetí jednotlivých epizod, přítomný okamžik je zachycen s veskerou intenzitou, ale zároveň je v téže chvíli minulostí i možnou následností, vše se postupuje a nezamíká, jak pronáší v jedné chvíli k Filipovi Kandinskij: „Náš čas, v němž se teď, dorogoj drug, nacházím, se podobá... jak bych to řekl? ...Podobá se nehybné hladině rybníku bez jediné vlnky, na němž já i Ela, i když už nejsme, veslujeme v pramci sem a tam, z budoucnosti zpět do přítomnosti nebo do minulosti.“

V knize *77 obrazů z ruského domu* se objevil jiný Filip než dříve, autor s větší uměleckou káží než dosud, věrně sloužící tomu, aby vystihl podstatu jiných

uměleckých osobností. Již nestojí v popředí jeho vlastní osud, nestaví se ostře a téměř cynicky vůči světu, ale s nadhledem a s dobrým včítáním chce pochopit

Ota Filip při autorském čtení. Foto archiv LtN

život se všemi protiklady. Není už to spisovatel bojovník, rozdávací rány až bezohledně, ale umělec, jenž došel k moudrému poznání. Jen tiskové chyby kdyby tam nebyly, od pochybení v interpunkci až po scházějící písmena, o častých záměnách tvarů jsme a jsmr ani nemluvě.

Autor je vysokoškolský pedagog

Ota Filip (druhý zleva) při čtení v rámci projektu Evropa ožívá na východě v paláci Röder v Saarbrückenu. Foto Archiv LtN.

FERDINAND KNOBLOCH

Jedna slunečná červnová neděle v Praze...

Vzpomínková povídka Ferdinanda Knoblocha, emeritního profesora psychiatrie na Universitě Britské Kolumbie ve Vancouveru, předsedy Psychoterapeutické sekce Světové psychiatrické asociace, průkopníka skupinové psychoterapie u nás i v Evropě.

Ghetto, Dlouhá třída 9. Slunce svítá a já se probouzím s trnáním. Kde to jsem? Tohle není můj byt! Ale ano, tak je to můj byt! Vedle mne leží spící moje milá, moje novomanželka Zuzana. A na stole jsou ještě květiny a skromné dárky, které dostala ke svým jednadvacátým narozeninám. V duchu se zasměju – spí jako dítě, je odkopaná, v rozkošné noblesse. V tyto dny, kdy se Praha tetelí hrůzou! Kolik Pražanů mohlo tuhle noc spát jako ona? Jak tě obdivuji, ty umělkyně života! Neznám nikoho, kdo se, tak jako ty, dovede dívat na svět očima dítěte a umělce a přitom chladně rozvažovat jako dospělý, zejména při riskantní pomoci druhým. Zuzana – Sošanah! Ani havazelet haŠaron, sošanah haam-kim. Já jsem růže Šaronská, lilium při dolinách.

Já sám nejsem židovského původu a tedy v ghettu bydlím dobrovolně. Vlastně ne zcela – musím být přihlášen tam, kde je ona, od doby, kdy jsem v poslední chvíli stačil zabránit mému „arijským“, aby nebyla deportována se svými rodiči, které odvezli s transportem neznámou kam. A ta moje rudimentární hebrejščina – něco, oč Zuzana nemá ani ten nejmenší zájem – pochází z mých třinácti let, kdy jsem v době otcovy nemoci a smrti myslil, že se jednou stanu protestantským teologem. Atentát na Heydricha, „kata Prahy“, „kata Evropy“ a spoluautora Holocaustu, se zdal 27. května 1942, den před Zuzaninými narozeninami. Hned bylo znova vyhlášeno stanné právo a Pražané začali žít v ještě větší hrůze než při tom prvním. Hitler zuří a přý chce za to deseti-tisíce českých životů.

Heydrich přijel na Pražský hrad před osmi měsíci, 27. září 1941, a během čtyřadvaceti hodin dal zatknout předsedu vlády Eliáše, řadu generálů a vedoucích odboje. Také ihned vyhlásil stanné právo, jež trvalo až do ledna 1942. A ty, co zavřel, dal popraviti. Ale teď po atentátu dochází k popravám každý den, po stovkách. Popravují politiky, intelektuály, kde koho. Popravili spisovatele Vančuru. A popravili mého přítele a jeho matku,

u nichž ve vile na Vinohradech někdo bude přihlášený pšpáal. Zuzana a já jsme vstali... a co dělat? Čekat až pro nás přijdou? Vezmeme si s sebou jídlo a uděláme okružní cestu Prahou! Už jsme na Staroměstském náměstí, samozřejmě Zuzana bez židovské hvězdy, a míříme k Vltavě a ke Karlovu mostu. Potkáváme těžké vojenské vozy, které jsme neviděli od prvních dnů okupace – zřejmě hrozba Pražanům. Jak si zachovat vnitřní svobodu pod náporom nesvobody na každém kroku? Citíme se nad situací pomocí satiry a humoru, často bláznivého až šibeničního a ve slovních hříčkách nestěrně ani Nezvalovy verše. A když přijdeme k soše Karla IV, obavíme se pohledem na něj od Karolína, na který studenti s oblibou upozorňovali, než je po zavření vysokých škol smích přelšel, že to vypadá, jako když „otec vlasti“ moci. Přejdeme Karlův most a míříme na Kampus se slovy z našeho oblíbeného (byť F. X. Šaldou kritizovaného) Jana ve smutku od Nezvala: Hra listů klobouků a střech Byl konec července byl pátek na Kampě plaval kolovrátek Plakal až na vltavský břeh a plakal u výčepních vrátek. Tamhle bydlili Voskovec a Werich, než odešli do Ameriky. (Voskovec jsem tedy pak navštívil po válce.) Taký vzpomínáme, kde asi trpí Milena Jesenská, kterou jsem navštěvoval až do jejího zatčení v listopadu 1939. A tedy je hrčířský trh, kde nám Zuzka koupila velikánskou amforu pro náš byt v Křišťanově ulici blízko Olšan, s rohovou terasou v nejvyšším patře, který taky kdysi vyhledala. Tam se cítí Zuzka volná, lidé ji tam znají jen bez hvězdy a na terase si někdy zatancují s přáteli. Háček je v tom, že nikdo nesmí mít dva byty, pod pokoutou 50 000 Kč a jinými tresty a že přihláška do dvou bytů se mi podařila jen s námahou. A znovu vzpomene na Nezvala: ...melancholie jak oblak nad růžemi pro které nechtl žít na té krásné zemi, zemi ze které není odchodu.

Jak se to hodí k dnešním pohledu na rozkvetlou Prahu, kdyby mě neobtěžovaly ty zatracené myšlenky... Nedávno Gestapo zatlo v Praze jednoho doktora chemie z Moravy, který se vyhnul transportu a žil ilegálně v Praze, taky u nás. Nakonec jednou přespál, navzdory varování, v hotelu, ale nevy-mazal si dokonale J (jako Jude) z občanského průkazu a zatkl jej. Gestapo ho mučili v Pečkově paláci a on prozradil některé lidi, u nichž bydlel. A taky mu jedla Zuzanina kamarádka ukázala svůj jediný občanský průkaz, který jsme jí opatřili. Za obojí je trest smrti. Máme se stydět za to, že jsme si oddechli, když jsme se dozvěděli, že toho doktora umučilo Gestapo v Pečkárně dřív, než nás prozradil? A už jsme zase dále, u Smíchovských kasáren, v ulici V lesíčku, kde jsem se narodil. A náhodou mi přišla vzpomínka z dětství po první světové válce, jak tam vytáhly polní kuchyně tažené koňmi, když se schylovalo ke konfliktu s Polskem o Slezsko. Dál míříme přes Kinskou zahradu na Petřín, do Květné zahrady, kterou Zuzka miluje pro její vůně. Má zvláštní zálibu ve vůních a její kolínská voda voní karafiáty. A zase Nezval, Zuzčiny oblíbené Deštivé obrazy: Ráno s lucerničkou u dveří, v zrcadle pád snů. Služka vstala, den se dlouží. Kdo miluje stále touží. Žel mě zase ruší, i když nic neřikám, otázka, kde spíše na nás bude čekat Gestapo, zda v Dlouhé nebo v Křišťance a zda jsme vše uklidili. Nejdějí jsme se v Růžové zahrádce, je pozdě odpoledne a jdeme zpátky. Přicházíme Širokou ulicí k Pínskavě synagoze, prý jedné z nejstarších synagog v Praze. Podle pověsti hodili uliční oknem rabínovi Pínskavě mrtvou opici, která patřivala zlatníkovi a nado-bovala jeho zkoušením pravosti zlata zuby, a tak mnoho zlata spolykala. Pínskavě to objevil a věnoval poklad na přestavbu synagozy. Když jsme se k ní

blížili, Zuzka si vzpomněla na dva vtipy. Tři Židé sedí mlčky a po chvíli jeden vzdychne: Ach jo! A po chvíli druhý taky: Ach jo! A ten třetí rozloženě vybuchne: Kdy si už dáte pokoj s tou zatracenou politikou! Jeden vtip: Žid ve voze pražské elektriky (později Žid nesměl elektrickou jezdit) vstane, aby uvolnil místo dámě. Je to však Němka, která odmítne: Po Židovi si nesedu! Ale hned příščík jeden galantní Němec, posadí se a jezdit zadnicí sem a tam po sedadle a vítězně hlásí: Schon arisiert! Už arizováno! (Na všech židovských obchodech stálo: Ariesiert. To znamenalo, že židovský majitel byl vyhozen a nahrazen „arijským“ Němcem.) Ač jsme nečekali nic dobrého, ani v nejděšivějších fantaziích nás nenapadlo, že jednou zde, v této Pínskavě synagoze, bude na stěně napsáno jméno Zuzana Knoblochová spolu se jmény jejích rodičů (mají stejné datum úmrtí, zahynuli asi v plynové komoře) a dalších 77 924 umučených.

Čtrnáct měsíců po naší procházce Prahou byla Zuzka lapena, když navštívila naše přátele, u nichž potom, co je zatkl, čekalo Gestapo. Pro mne přijeli vzápětí do Dlouhé. Viděl jsem ji naposledy, když mě přivezli na Pankrác, jak stojí čelem ke zdi – naše objeti bylo přerušeno hulákačím SS. Ještě mi stačila zašepat, a onych nic neřikal o bytu v Křišťance – a ani na něj nikdy nepřišli. Jako političtí vězni jsme každý strávili čtvrt roku na Pankraci a ona pak byla deportována přes Terezín do koncentračního tábora Birkenau v Osvětimi, kde po čtvrt roce zemřela. Já byl deportován do „arijského“ koncentračního tábora ve Flossenbürgu v Bavorsku, v němž vláda nad životem a smrtí byla dána do rukou německým spoluvězňům, „zeleným“ (jeho političtí jsme měli červené označení), vrachům, podvodníkům a zločincům z povolání. Každý třetí, kdo tam vešel, se nevrátil. Při epidemii skvrnitého tyfu rozhodli, že budu ten třetí a přeložili mě na blok, kde se umíralo. Ale nebyl jsem... A osvobodili nás Američané, 23. dubna 1945.

Památník obětí holocaustu v Pínskavě synagoze je dlouhým náhrobním nápisem připomínajícím jména těch, jimž nemohl být vztyčen náhrobní kámen. Foto archiv LtN